

Eugeniusz Ziemann

Cywilizacja miłości i prawdy w nauczaniu papieży Pawła VI i Jana Pawła II

Symposium 19/1(28), 91-105

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Eugeniusz Ziemann SCJ
Wyższe Seminarium Misyjne Księży Sercanów, Stadniki

CYWILIZACJA MIŁOŚCI I PRAWDY W NAUCZANIU PAPIEŻY PAWŁA VI I JANA PAWŁA II

Konstytucje Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego, w których przywołuje się doświadczenie wiary jego założyciela o. Leona Jana Dehona (1843-1925), podają, iż zło tkwiące w społeczeństwie zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym ma swoje źródło w grzechu, będącym odrzuceniem miłości Chrystusa. Odpowiedzią człowieka na wzgardzoną miłość Boga jest osobiste i głębokie zjednoczenie z Sercem Jezusa oraz zaangażowanie się na rzecz budowy Królestwa Jego Serca w duszach oraz społecznościach¹. Począwszy od encykliki *Rerum novarum* (1891) papieża Leona XIII, zagadnieniem tym zajmuje się zwłaszcza nauka społeczna Kościoła. Analiza zjawisk we współczesnym świecie – dobrobytu i konsumpcjonizmu, ubóstwa i nędzy, zubożenia religijnego, ateizmu i sekularyzmu, a zarazem heroizmu współczesnych męczenników – wskazuje na potrzebę wprowadzania i respektowania w życiu religijnym, kulturalnym, społecznym, ekonomicznym oraz politycznym uniwersalnych wartości chrześcijańskich opartych na prawdzie,

¹ Por. *Reguła Życia Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego (Księża Serkanie). Konstytucje i Dyrektorium generalne*, Kraków 2014, s. 20-21.

a więc miłości Boga i bliźniego, wolności, pokoju, sprawiedliwości i solidarności. Są one też istotnymi elementami Królestwa Serca Jezusowego, a od początku lat 70. XX wieku, pod wpływem nauczania II Soboru Watykańskiego, tzw. cywilizacji miłości. Twórcą krzewienia idei cywilizacji miłości i prawdy bazującej na kulcie i pobożności Serca Jezusowego był bł. Paweł VI², jej zaś kontynuatorem oraz propagatorem w duchu nauczania II Soboru Watykańskiego – św. Jan Paweł II³.

² Paweł VI, Giovanni Battista Montini, urodził się 26 września 1897 roku w Concesio k. Brescii (Włochy). Do seminarium duchownego w Brescii wstąpił w 1916 roku. Po przyjęciu w 1920 roku święceń kapłańskich studiował na Gregorianum, uniwersytecie Sapienza i Accademia dei Nobili Ecclesiastici w Rzymie oraz pracował w dyplomacji watykańskiej. W 1923 roku przebywał w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie, a następnie w Kurii Rzymskiej. Od 1933 roku był bliskim współpracownikiem sekretarza stanu E. Paccellego (późniejszego papieża Piusa XII). W 1954 roku został mianowany arcybiskupem Mediolanu. Kreowany kardynałem w 1958 roku, odbywał podróże dyplomatyczne. Wybrany na papieża w 1963 roku, kontynuował II Sobór Watykański. W 1964 roku podróżował do Ziemi Świętej i Bombaju, a w 1967 roku do Turcji i Fatimy. Cały jego pontyfikat był związany z realizacją nauczania II Soboru Watykańskiego. Wydał liczne konstytucje, adhortacje i encykliki, m.in.: *Ecclesiam suam* (1964), *Populorum progressio* (1967), *Humanae vitae* (1968), *Evangelii nuntiandi* (1975), listy apostolskie *Investigaliles divitias Christi* oraz *Diserti interpretes* (1965) na temat konieczności szerzenia kultu Najświętszego Serca Jezusowego. Zmarł 6 sierpnia 1978 roku w Castel Gandolfo. Beatyfikował go papież Franciszek w 2014 roku [por. R. FISCHER-WOLLPERT, *Leksykon papieży*, Kraków 1998, s. 176-178; Z. ZIELIŃSKI, *Paweł VI*, w: E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, k. 123-126].

³ Jan Paweł II, Karol Wojtyła, urodził się 18 maja 1920 roku w Wadowicach. W 1938 roku rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W czasie II wojny światowej pracował jako pracownik fizyczny w fabryce Solvay w Krakowie. Od 1942 roku odbywał tajne studia filozoficzno-teologiczne w seminarium duchownym i na Uniwersytecie Jagiellońskim. Święcenia kapłańskie przyjął w 1946 roku w Krakowie, a w 1947 roku rozpoczął studia specjalistyczne w Rzymie, uwieńczone w 1948 roku doktoratem. Habilitował się w 1953 roku. W 1956 roku podjął pracę na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 1958 roku został biskupem pomocniczym w Krakowie, a w 1964 roku ordynariuszem krakowskim. Papież Paweł VI kreował go kardynałem w 1967 roku. Po śmierci Jana Pawła I konklawe wybrało go 16 października 1978 roku na papieża. Ogłosił 14 encyklik, 42 listy apostolskie, 14 adhortacji oraz 13 konstytucji apostolskich. W czasie pontyfikatu odbył 104 podróże zagraniczne, w tym osiem razy pielgrzymował do ojczyzny. Zmarł 2 kwietnia 2005 roku w Rzymie. Beatyfikował go papież Benedykt XVI w 2011 roku, a kanonizował w 2014 roku papież Franciszek (por. M. MALIŃSKI, *Droga do Watykanu*,

1. Papież Paweł VI twórcą określenia „cywilizacja miłości”

Pontyfikat papieża Pawła VI był związany z II Soborem Watykańskim oraz trudnym okresem posoborowym. Podjęte przez niego reformy, chociaż spotykały się ze sprzeciwem licznych teologów i biskupów, kładły nacisk na opcję odnowionej misji Kościoła polegającej na humanizacji świata przez budowanie w nim cywilizacji miłości⁴. Określenie to zostało użyte po raz pierwszy przez Pawła VI w 1970 roku, w czasie przemówienia po modlitwie *Regina coeli* w uroczystość Zesłania Ducha Świętego. Mówiąc o istocie tej uroczystości, papież akcentował zwłaszcza jej uniwersalny charakter. Wydarzenie to bowiem połączyło wszystkich ludzi w jedną rodzinę dzieci Bożych i dało początek cywilizacji miłości i pokoju; miłości i pokoju, których potrzebuje współczesny świat⁵. Szczególne jednak znaczenie w szerzeniu idei cywilizacji miłości miało zakończenie Roku Świętego w 1975 roku. Papież Paweł VI, odnosząc się do cywilizacji miłości w homilii bożonarodzeniowej, podkreślił, że dialektyką wszelkiej relacji winna być miłość rodząca miłość, a nie wzajemna nienawiść, spory czy też brak wielkoduszności. Cywilizacja miłości bowiem przewycięży ostatecznie wszystkie niepokoje związane z toczącymi się walkami społecznymi oraz spełni marzenie świata o przemianie

Kraków 2005; G. POLAK, *Kronika pontyfikatu Jana Pawła II*, Warszawa 2005; J. RATZINGER, *Jan Paweł II. Mój umiłowany poprzednik*, Kraków 2007; T. SKOCZEK, *Jan Paweł II: 1978-2005: pontyfikat przełomu*, Warszawa 2008).

⁴ Cywilizacja miłości jest integralną formą życia wspólnego opartą na miłości i prawdzie. Termin „cywilizacja” (łac. *civilitas* i grec. *politeia*) odnosił się do modelu życia rozwiniętego i doskonalszego m.in. w starożytnym Rzymie oraz innych dużych miastach, różnego od tego na terenach wiejskich. Od papieża Pawła VI obejmuje moralno-społeczny ideał cywilizacji bazujący na miłości i osiągnięty przez społeczeństwo w danej epoce historycznej. Ścisłe związany z kultem Najświętszego Serca Jezusowego, został rozwinięty przez papieża Jana Pawła II jako reakcja na cywilizację śmierci [por. J. HOJNOWSKI, *Słownik kultu Serca Jezusowego*, Kraków 2000, s. 54-55; *Cywilizacja miłości*, w: T. GADACZ, A. MILERSKI (red.), *Religia*, Warszawa 2001, s. 83-84; A. SODANO, *Discorso di Sua Eminenza Card. Segretario di Stato, in occasione dell'inizio dell'Anno Accademico del Pontificio Ateneo „Regina Apostolorum” (Roma, 11 novembre 2003)*, „Alpha Omega” 6 (2003) nr 3, s. 323-324].

⁵ Por. *Insegnamenti di Paulo VI*, t. 8, Città del Vaticano 1970, s. 506; A. SODANO *Discorso di Sua... , art., cyt., s. 333*.

chrześcijańskiej ludzkości. Poruszone kwestie mają wyraźny wątek społeczny w kulcie Serca Jezusowego, charakteryzujący się sprawiedliwością, prawdą, wolnością i solidarnością. W czasie modlitwy *Anioł Pański* (28 grudnia 1975 roku) oraz audiencji generalnej (31 grudnia 1975 roku) papież mówił o cywilizacji miłości jako programie odnowy, który ma służyć restauracji życia ludzkiego przez miłość. Jak podkreślił papież, cywilizacja miłości nie jest tylko marzeniem człowieka, lecz na obecnym etapie dziejów świata obowiązkiem każdego chrześcijanina. Zagadnienie to, często obecne w nauczaniu Pawła VI, wybrzmiało szczególnie mocno w czasie jego audiencji generalnych w styczniu i lutym 1976 roku⁶.

Fundamentalne odniesienia do kwestii prawdy w nauczaniu papieża Pawła VI są zawarte w adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi* – o ewangelizacji w świecie współczesnym⁷, która została ogłoszona przed zakończeniem Roku Świętego 1975. Według papieża źródłem prawdy jest Ewangelia – słowo prawdy dające wolność i pokój serca. Człowiek współczesny szuka prawdy o Bogu, człowieku i świecie, nawet jeśli jest ona trudna do przyjęcia. Prawda mająca odniesienie do Boga, ze względu na jej objawiony charakter, nie może być fałszowana i ukrywana, a także prowadzić do podziałów i antagonizmów między ludźmi oraz szukania osobistych korzyści. Obiektywny charakter prawdy staje się nakazem dla człowieka w celu jej nieustannego poznawania i obrony, nawet za cenę własnego życia⁸. To ujęcie prawdy wskazuje na jej związek z cywilizacją miłości, która jest realizacją Ewangelii w miłości na miarę możliwości człowieka. Miłość Boga i bliźniego, realizowana w prawdzie, stanowi istotę chrześcijańskiego życia, której ikoną jest Serce Jezusa.

Troska papieża Pawła VI o rozwój kultu Bożego Serca w Kościele wynikała z jego osobistej formacji religijnej, a także z faktu, że II Sobór Watykański nie wymienił wśród tradycyjnych nabożeństw praktykowanych przez wiernych czołowego z nich – do Najświętszego Serca Pana Jezusa,

⁶ Por. *Insegnamenti di Paulo VI*, t. 13, Città del Vaticano 1975, s. 1576-1578.

⁷ Adhortacja, ogłoszona w 1975 roku, stanowi najważniejszy dokument papieża Pawła VI dotyczący problematyki misyjnej zawartej w nauczaniu II Soboru Watykańskiego [por. PAWEŁ VI, Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* (1975), Wrocław 2001].

⁸ Por. tamże, 78.

uznanego przez papieża Klemensa XIII w 1765 roku i potwierdzanego przez jego następców. Papież Paweł VI, widząc w tym kulcie podstawę do budowania w świecie cywilizacji miłości, wydał 6 lutego 1965 roku list apostolski *Investigabiles divitias Christi* – o kulcie Najświętszego Serca Jezusowego. Opublikowany z okazji 200. rocznicy ustanowienia święta Bożego Serca dla Kościoła w Polsce i Arcybractwa Rzymskiego, akcentuje on konieczność dostosowania życia chrześcijańskiego do zasad Ewangelii, wymogów miłości braterskiej, poprawienia obyczajów oraz wypełniania Bożego prawa⁹. Uniwersalizm tego kultu, związany zwłaszcza z Eucharystią, stanowiącą dar Jego Serca, jest źródłem i szczytem życia oraz misji Kościoła. W niej dokonuje się uwielbienie Boga, uświęcenie człowieka w Chrystusie. Papież zaleca wiernym praktykowanie kultu Serca Jezusowego jako wypróbowaną formę pobożności, która wpisuje się w duszpasterskie zalecenia II Soboru Watykańskiego¹⁰.

Potwierdzeniem troski papieża o rozwój kultu i nabożeństwa do Najświętszego Serca Pana Jezusa w kontekście szerzenia idei cywilizacji miłości w Kościele i świecie był jego list apostolski *Diserti interpretes*, podpisany 25 maja 1965 roku i skierowany do sześciu wyższych przełożonych męskich instytutów życia konsekrowanego inspirowanych duchowością Bożego Serca¹¹. Nawiązując do listu apostolskiego *Investigabiles divitias Christi* z 6 lutego 1965 roku, papież pisał: „(...) to jest właśnie wasz obowiązek i wasze zadanie: udowodnić wszystkim, iż do realizacji wyczekiwanej odnowy ducha i obyczajów, a także do postulowanego przez Sobór Watykański II ożywienia instytucji kościelnych i zwiększenia skuteczności ich oddziaływania, potrzebne jest natchnienie i siła, którą należy czerpać

⁹ Por. PAWEŁ VI, List apostolski *Investigabiles divitias Christi* o kulcie Najświętszego Serca Jezusowego (1965), w: L. POLESZAK (oprac.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła. Dokumenty Magisterium Kościoła o Najświętszym Sercu Pana Jezusa od Klemensa XIII do Benedykta XVI*, Kraków 2006, s. 183-184.

¹⁰ Por. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 11; PAWEŁ VI, List apostolski *Investigabiles...*, dz. cyt., s. 184-185.

¹¹ Adresatami tego listu byli: Henryk Systemans SSCC, Leonard Carrieri MSSCC, Józef van Kerckhoven MSC, Józef de Palma SCI, Armand Le Bourgeois CIM, Piotr Arrupe SI [por. PAWEŁ VI, List apostolski o kulcie Najświętszego Serca Jezusowego *Diserti interpretes* (1965), w: *Serce Jezusa...*, dz. cyt., s. 186].

z miłości względem Bożego Serca¹². Zamierzona przez sobór odnowa życia chrześcijańskiego, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym, ma się dokonać w Kościele i przez Kościół, który został zrodzony z miłości Serca Wcielonego Słowa zranionego na krzyżu. W Sercu Jezusa bowiem ma swoje źródło liturgia i ekumenizm, a także działalność misyjna i duszpasterska. Ten eklezjologiczny rys kultu Serca Jezusa stanowił nowość w dotychczasowym nauczaniu papieskim. Kościół, według Pawła VI, ma się stać znakiem i manifestacją miłości Bożej we współczesnym świecie, gdyż Serce Jezusa jest Sercem Kościoła¹³, ale też różnych dziedzin życia społecznego, które kształtują oblicze świata i Kościoła.

2. Papież Jan Paweł II promotor cywilizacji miłości

Rozwój w Kościele i świecie idei cywilizacji miłości wiąże się z osobą i pontyfikatem papieża Jana Pawła II. W swoim nauczaniu bazował on zwłaszcza na dokumentach II Soboru Watykańskiego oraz osobistym doświadczeniu duchowości Bożego Serca, która – jak powiedział – „Przemawiała (...) do mnie od młodych lat”¹⁴. Papież, podejmując myśl Pawła VI, uczynił cywilizację miłości hasłem swojego pontyfikatu, określając jej istotne elementy, oparte na czterech zasadach: pierwszeństwa osoby przed rzeczą, etyki przed techniką, preferencji opcji „być” nad „mieć”, miłosierdzia nad sprawiedliwością¹⁵.

2.1. Znaczenie miłości

Według Jana Pawła II, pogłębiający się kryzys cywilizacji zachodniej, która ulega zaprogramowanej sekularyzacji, można powstrzymać jedynie przez cywilizację miłości bazującą na uniwersalnych wartościach: pokoju,

¹² Tamże, s. 187.

¹³ Por. tamże, s. 187-188.

¹⁴ JAN PAWEŁ II, *Serce otwarte dla każdego*, Kraków 2004, s. 138.

¹⁵ Por. J. KOWALSKI, *Cywilizacja miłości*, w: *Wielka encyklopedia nauczania Jana Pawła II*, Radom 2014, s. 136-139.

wolności, sprawiedliwości i solidarności¹⁶, a nade wszystko na miłości. Niewyczerpanym źródłem miłości jest Bóg (por. 1 J 4,8), objawiający się światu we Wcielonym Słowie: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał (...)” (J 3,16). W swojej pierwszej encyklice *Redemptor hominis* (1979) Jan Paweł II głosił: „Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa”¹⁷. W tym kontekście istotnym elementem przemiany człowieka i świata jest miłość kształtująca wspólnotę małżeńską, rodzinną, wychowawczą, zawodową, zaangażowanie na rzecz pokoju, sprawiedliwości społecznej, działalności politycznej i ekonomicznej. Miłość uświadamia też człowiekowi jego godność i wartość jako osoby. Personalistyczna koncepcja człowieka w ujęciu papieża akcentuje wspólnotowy charakter cywilizacji miłości opartej na relacjach osobowych bazujących na miłości. Miłość bowiem nie polega na swobodnym czynieniu czegokolwiek, lecz na odpowiedzialnym darowaniu siebie innym w wolności. Taka miłość jest wymagająca (por. 1 Kor 13,4-7) zarówno od tego, kto ją czyni, jak i od tego, kto jej doświadcza, gdyż kształtuje ona dobro i dobrem promieniuje. Papież Jan Paweł II akcentuje, że wszystko, co sprzeciwia się miłości, stanowi zagrożenie cywilizacji miłości. W sposób szczególny odnosi się to do egoizmu w wymiarze jednostkowym, społecznym i narodowym (nacjonalizm), którego antytezą stanowi altruizm wyrastający z miłości. Innym zagrożeniem miłości i cywilizacji miłości jest indywidualizm, będący z kolei antytezą personalizmu. Indywidualizm, opierając się na błędnym użyciu wolności, sprawia, że człowiek czyni, co chce. Sprzeciwia się byciu bezinteresownym darem dla drugiego w prawdzie ze względu na swój egocentryczny i egoistyczny charakter¹⁸.

¹⁶ Por. JAN PAWEŁ II, List apostolski *Tertio millennio adveniente* (1994), 52.

¹⁷ TENŻE, Encyklika *Redemptor hominis* (1979), 10.

¹⁸ Por. TENŻE, List do rodzin *Gratissimam sane* (1994), 14.

2.2. Funkcja rodziny w kształtowaniu cywilizacji miłości

Zagadnienie cywilizacji miłości w jej personalistycznym ujęciu Jan Paweł II związał z rodziną. Ta bowiem jest pierwszą drogą Kościoła. Jego drogą jest też cywilizacja miłości, w której rodzina odnajduje rację swego bycia oraz świadomość, że stanowi jej centrum, a także fundament społeczny. Jako jej podstawowa komórka składa się z osoby stworzonej na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,26-28), tworzącej komunie osób w bezinteresownym darze innym z siebie samej. Funkcjonowanie rodziny jako fundamentu cywilizacji miłości wymaga zakorzenienia się w Chrystusie w celu stawiania oporu licznym zagrożeniom pochodzącym z zewnątrz i wewnątrz, nazwanym przez papieża antycywilizacją destrukcyjną¹⁹. Kluczową przyczyną tego zjawiska, według Jana Pawła II, jest kryzys prawdy, spowodowany wypaczeniem m.in. takich pojęć, jak miłość, wolność, osoba i prawa osoby. Reakcją papieża na przywrócenie prawdzie jej miejsca w dyskursie publicznym oraz w przestrzeni cywilizacji miłości była wydana w 1993 roku encyklika *Veritatis splendor* – o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła. Papież podkreśla w niej, że „blask prawdy” we współczesnym świecie jest ważny dlatego, aby dostrzeżono istniejący kontrast w rozwoju współczesnej cywilizacji, która jednostronnie związana z pozytywistycznym postępowaniem nauki i techniki, owocuje w teorii agnostycyzmem, w wymiarze zaś działania i moralności – utylitaryzmem. Utylitaryzm, jako cywilizacja użycia i rzeczy, zagraża w rodzinie utratą prawdy, wolności i miłości, a także bliskości więzów między poszczególnymi osobami oraz pokoleniami. Tym czasem cywilizacja miłości zakorzeniona w prawdzie (por. J 8,32) staje się jej radością oraz przestrzenią afirmacji każdej osoby²⁰.

Istotne zadanie w budowaniu cywilizacji miłości w rodzinie pełnią rodzice. Ich misja wychowawcza wobec dzieci i młodzieży, bazująca na prawdzie i miłości, stanowi formę apostołatu w odpowiedzi na powołanie do ojcostwa i macierzyństwa. Ten naturalny rodzaj komunii osób

¹⁹ Por. tamże, 13.

²⁰ Por. tamże.

w rodzinie wyraża się nade wszystko w ich wzajemnej miłości, a także w przyjęciu i wychowaniu potomstwa. Kształtowanie człowieczeństwa dziecka w rodzinie jest procesem symetrycznym, gdyż rodzice, wychowując je, uczą się na nowo własnego człowieczeństwa. Włączenie w dzieło wychowania innych ludzi lub instytucji (Kościoła, szkoły) ma na celu jedynie wzmocnienie ich miłości rodzicielskiej do własnych dzieci. Jest rzeczą oczywistą, że proces wychowania w rodzinie lub instytucji pomocniczej przechodzi z czasem w samowychowanie, które może być formą buntu wobec rodzinnego wzorca wychowania. Każda forma wychowania ma swoje niezastąpione miejsce w procesie wychowawczym. Papież, zwracając uwagę na formację życia religijnego i moralnego, w którym rodzina odgrywa niezastąpioną rolę, podkreśla, że pełni ona funkcję podmiotu ewangelizacji i apostołstwa, a także jest miejscem rozeznania powołania oraz doświadczenia solidarności z innymi w rzeczywistości Kościoła domowego²¹.

Szczególną nadzieją w służbie cywilizacji miłości jest dla Jana Pawła II młodzież²². Dostrzegając grożące jej niebezpieczeństwa, wynikające z braku integralnej koncepcji człowieka oraz właściwej hierarchii wartości w odniesieniu do różnych dziedzin życia społecznego, przestrzega ją przed porzucaniem cywilizacji miłości na rzecz cywilizacji śmierci, zwłaszcza w kwestiach odnoszących się do życia ludzkiego od jego poczęcia aż do naturalnej śmierci. I chociaż życie ludzkie nie jest wartością najwyższą, to jednak warunkuje ono osiągnięcie innych wartości²³. Zwracając się do młodzieży w Sandomierzu (1999), papież apelował: „Orędzie o czystości serca staje się dziś bardzo aktualne. Cywilizacja śmierci chce zniszczyć czystość serca. (...) Cywilizacja, która w ten sposób rani lub nawet zabija prawidłową relację człowieka do człowieka, jest cywilizacją śmierci (...). Głóście światu «dobrą nowinę» o czystości serca i przekazujcie mu przykładem życia orędzie cywilizacji

²¹ Por. tamże, 20; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 25/1, Città del Vaticano 2004, s. 182-185; JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane*, t. 9, Kraków 2008, s. 474-478.

²² Por. J. KOWALSKI, *Cywilizacja miłości...*, art. cyt., s. 138.

²³ Por. J. WRÓBEL, *Życie od Boga i dla Boga*, w: T. STYCZEŃ, J. NAGÓRNY (red.), *Evangelium vitae. Tekst i komentarze*, Lublin 1997, s. 177-208.

miłości²⁴. Tym orędziem do świata jest także ludzkie cierpienie, często związane z cywilizacją śmierci. Papież przypomina, że obecność cierpienia w świecie ma na celu wyzwalenie miłości, która rodzi uczynki miłości bliźniego. Dzięki nim ludzka cywilizacja staje się cywilizacją miłości, a ludzki sens cierpienia osiąga swój zbawczy i ostateczny wymiar²⁵.

W nurcie społecznym cywilizacji miłości papież odnosi się też do miłosierdzia i sprawiedliwości, pokoju, solidarności i dialogu. Chociaż w encyklice *Dives in misericordia* (1980) nie występuje określenie „cywilizacja miłości”, to jednak jest ono obecne, zdaniem licznych autorów, w treści tego dokumentu²⁶. Bóg jako Miłość okazuje człowiekowi swoje miłosierdzie przez miłosierną miłość, która stanowi duszę cywilizacji miłości. W miłosierdziu Bożym są obecne wszystkie odcienie miłości Boga do człowieka, zwłaszcza Jego łaskawość wobec potrzeb i niedoli²⁷. Sprawiedliwość zaś, będąc fundamentalną zasadą odniesień międzyludzkich, jest nie tylko warunkiem funkcjonowania cywilizacji miłości, lecz także sprawdzianem jej urzeczywistnienia się w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym. Obie te rzeczywistości na płaszczyźnie społecznej są względem siebie komplementarne. Istnieje jednak prymat miłosierdzia nad sprawiedliwością ze względu na perspektywę zjawisk społeczno-politycznych oraz personalistyczny charakter cywilizacji miłości²⁸. Jan Paweł II, akcentując ich praktyczny wymiar, wskazał na aktywność

²⁴ Jan Paweł II. *Polska 1999*, Marki 1999, s. 145. Warto w tym kontekście zacytować też słowa papieża wypowiedziane w Rzymie w czasie audiencji generalnej: „Chciałbym przyciągnąć ich wszystkich i każdemu wyrazić miłość, jaką darzę młodzież naszej epoki, której Bóg powierza wielką misję w służbie cywilizacji miłości. (...) bądźcie dumni z misji powierzonych wam przez Chrystusa i wypełniajcie ją z pokorną i ofiarną wytrwałością” (*Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 23/1, Città del Vaticano 2002, s. 244).

²⁵ Por. JAN PAWEŁ II, List apostolski o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia *Salvifici dolores* (1984), 30.

²⁶ Por. A. NOSSOL, *Wprowadzenie – Magna charta cywilizacji miłości*, w: S. NAGY (red.), *Jan Paweł II, Dives in misericordia. Tekst i komentarze*, Lublin 1983, s. 53; W. SEREMAK, *Dokumenty papieskie o życiu duchowym*, w: M. CHMIELEWSKI (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin–Kraków 2002, s. 200.

²⁷ Por. W. SŁOMKA, *Miłosierdzie Boże*, w: M. CHMIELEWSKI (red.), *Leksykon...*, dz. cyt., s. 522-523.

²⁸ Por. H. SZMULEWICZ, „Cywilizacja miłości” nadzieją Kościoła, Kraków 2007, s. 62-67.

placówek Caritasu, który oprócz działalności formacyjnej i wychowawczej otacza opieką m.in. liczne domy opieki społecznej, hospicja, jadłodajnie, domy samotnej matki oraz ośrodki dla osób niepełnosprawnych. W akcji tej uczestniczą także instytucje państwowe, prywatne oraz wolontariusze. „Jest to konkretny i widzialny wkład w rozwój cywilizacji miłości na ziemi polskiej”²⁹. Ze sprawiedliwością i miłosierdziem jest związana solidarność³⁰, bazująca na miłości przebaczącej, wrażliwej, szukającej dobra drugiego, służebnej, wspańałowmyślnej oraz zdolnej do budowania cywilizacji miłości³¹. Rozwój cywilizacji miłości opiera się też na dialogu i pokoju. Wprowadzanie w życie tych uniwersalnych wartości Jan Paweł II powierzał nade wszystko młodzieży: „Dialog jest zatem znakomitym narzędziem do budowania cywilizacji miłości i pokoju, (...) na którym winno się wzorować życie kulturalne, społeczne, polityczne i ekonomiczne naszej epoki. (...) macie być ludźmi, którzy potrafią okazywać solidarność, zachowywać pokój i miłować życie w postawie szacunku dla wszystkich”³².

3. Kult Najświętszego Serca Jezusowego centrum rozwoju cywilizacji miłości

W obszernym nauczaniu Jana Pawła II odnoszącym się do kultu i pobożności Bożego Serca istotne miejsce zajmuje zagadnienie cywilizacji miłości zarówno w wymiarze eklezjalno-duchowym, jak i społecznym. Papież podejmował tę problematykę z racji obchodzonych w Kościele rocznic związanych z kultem Serca Jezusowego, ale też w czasie spotkań z instytucjami życia konsekrowanego praktykującymi tę duchowość oraz wiernymi świeckimi.

W czasie pielgrzymki do Paray-le-Monial w 1986 roku papież, kierując swoje słowa do małżonków, prosił, aby przyjęli Serce Jezusa i po-

²⁹ S. NAGY (red.), *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 76-77.

³⁰ Por. tamże, s. 44-51.

³¹ Por. JAN PAWEŁ II, *Dziela zebrane*, t. 6, Kraków 2007, s. 45-47.

³² TENŻE, *Dziela...*, dz. cyt., t. 4, Kraków 2007, s. 832-833; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 24/2, Città del Vaticano 2003, 946-949.

wierzyli mu swoje rodziny, a także rozbudzali w dzieciach wrażliwość na Ewangelię oraz włączali je w życie Kościoła. Rodzina bowiem jest podstawową komórką budowania cywilizacji miłości³³. Wręczył także list generałowi jezuitów Petrovi-Hansovi Kolvenbachowi zachęcający zakon do szerzenia kultu Bożego Serca. W nawiązaniu do nauczania II Soboru Watykańskiego Jan Paweł II pisał: „Spoglądając na Serce Jezusa, serce człowieka uczy się poznawać prawdziwy i jedyny sens własnego życia, (...) łączenia synowskiej miłości do Boga z miłością bliźniego. Tak oto – a jest to prawdziwe zadośćuczynienie, którego oczekuje Serce Zbawiciela – na ruinach nienawiści i przemocy będzie mogła powstać cywilizacja miłości Chrystusa”³⁴. W nawiązaniu do XVII-wiecznych wydarzeń z Paray-le-Monial papież powrócił do kwestii cywilizacji miłości – w kontekście prowadzenia nowej ewangelizacji – w czasie kanonizacji Klaudiviusza la Colombière’a. Zdaniem Jana Pawła II nowa ewangelizacja będzie nieskuteczna, jeżeli nie przyjmie się prawdy, iż Serce Chrystusa jest sercem Kościoła. To zjednoczenie właśnie z tym Sercem czyni człowieka zdolnym do tworzenia braterskiej wspólnoty i otwiera jego serce na cały świat³⁵.

Epokowe jednak znaczenie w rozwoju problematyki związanej z kultem Serca Jezusa w kontekście cywilizacji miłości miały wszystkie pielgrzymki papieża do ojczyzny, a zwłaszcza ta w 1999 roku, która wpisała się w obchody 100. rocznicy ogłoszenia przez papieża Leona XIII encykliki *Annum sacrum* – o poświęceniu się ludzi Najświętszemu Sercu Jezusa. Odwiedzając liczne miasta Polski, od Bałtyku po Beskidy, Jan Paweł II głosił traktat osobiście przeżytej teologii Bożego Serca. Na zakończenie II Synodu Plenarnego w katedrze św. Jana w Warszawie, 11 czerwca, w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, papież uświadamiał zgromadzonym konieczność budowy cywilizacji miłości w Kościele i świecie w ramach nowej ewangelizacji. Chrześcijaństwo jako religia miłości staje w konfrontacji ze światem preferującym systemy myślenia

³³ Por. TENŻE, *Pielgrzymka do Paray-le-Monial*, w: C. DRAŻEK (red.), *Serce otwarte dla każdego. Tajemnica Serca Chrystusa w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2004, s. 96-97.

³⁴ Tamże, s. 101.

³⁵ Por. tamże, s. 132.

i postępowania na ogół oparte na materializmie, władzy i przemocy. Kościół tymczasem głosi nieskończoną miłosierną miłość Boga, której obrazem jest Najświętsze Serce Jezusa. Jak podkreślił papież, tylko miłość mająca swoje źródło w Sercu Jezusa jest zdolna przemienić serce człowieka, aby świat stał się bardziej ludzki i Boży przez cywilizację miłości³⁶. Z okazji 100-lecia poświęcenia ludzkości Sercu Pana Jezusa Jan Paweł II podpisał w Warszawie orędzie skierowane do całego Kościoła. Stanowi ono najobszerniejszą i integralną wypowiedź papieża na temat duchowości i aktualności tego kultu oraz jego znaczenia dla współczesności w kontekście nowej ewangelizacji. Mając na uwadze słabnącą popularność kultu Jezusowego Serca na rzecz nowych duchowości w Kościele, papież napisał: „(...) zachęcam często wiernych, aby wytrwale praktykowali ten kult, (który) «zawiera orędzie niezwykle aktualne w naszych czasach», (ponieważ) z serca Syna Bożego, umarłego na krzyżu wytrysnęło wiekiuste źródło życia, które daje nadzieję każdemu człowiekowi. Człowiek roku 2000 potrzebuje Serca Chrystusa, aby poznać Boga i samego siebie; potrzebuje go, aby budować cywilizację miłości”³⁷.

Wyjątkowy jednak w swej treści był list Jana Pawła II skierowany 22 czerwca 2000 roku do kard. Franciszka Macharskiego z okazji Ogólnopolskich Uroczystości ku czci Serca Pana Jezusa w Krakowie. W liście tym papież zawarł syntezę kultu Serca Bożego, cywilizacji miłości i prawdy: „Serce Chrystusa przebite na krzyżu (...) jest nieustannie otwarte dla ludzi. Wystarczy tylko odpowiedzieć miłością na Jego miłość i wiernością na Jego wierność. Z Bożego Serca (...) czerpiemy nieprzerwanie siłę do budowania w nas samych i w świecie cywilizacji prawdy i miłości. Podstawowym środowiskiem, gdzie rozwija się cywilizacja miłości, jest rodzina (...). Prośmy gorąco Serce Boże (...), aby było ono natchnieniem i światłem dla ludzkości wchodzącej w trzecie tysiąclecie”³⁸.

³⁶ Por. tamże, s. 125-126.

³⁷ Tamże, s. 44.

³⁸ Tamże, s. 170.

Zakończenie

Wieloaspektowe zagadnienie cywilizacji miłości i prawdy w nauczaniu papieży bł. Pawła VI i św. Jana Pawła II, podejmowane przez nich w licznych wypowiedziach i dokumentach, ze względu na swą rozległość zostało potraktowane w niniejszym opracowaniu w sposób selektywny i ograniczone do interpretacji tych fragmentów, w których *expressis verbis* zostały użyte określenia „cywilizacja miłości” i „prawda”.

Intencją papieży, zwłaszcza Jana Pawła II, było demaskowanie przyczyn promujących we współczesnym świecie kulturę śmierci (nienawiść, przemoc, niesprawiedliwość, deptanie ludzkiej godności), kwestionującą takie obiektywne wartości jak: miłość, prawda, przebaczenie, sprawiedliwość, wolność i solidarność. W kulcie Najświętszego Serca Pana Jezusa cywilizacja miłości i prawdy określa kierunek nowej ewangelizacji na III tysiąclecie. Jej drogą jest Boże Serce, które jest źródłem „życia i świętości”, a także stanowi centrum Kościoła w całym bogactwie jego powołań.

Civilization of Love and Truth in the teaching of the pope Paul VI and John Paul II

Summary

The issue of the Civilization of Love and Truth that appears in the teaching of the pope Paul VI and John Paul II is deeply rooted in the teaching of the Second Vatican Council. The pope Paul VI used for the first time the expression “the Civilization of Love” in 1970. He pointed at love as the principle of human relationship and underlined its imperative character. The Civilization of Love inspired by spirituality of the Sacred Heart of Jesus reveals the truth about God and human being. John Paul II was one of the promoters of the Civilization of Love. He described its main features based on the four principals: priority of person before things, ethics before technique, “to be” before “to have”, mercy before justice. Love plays the fundamental role in this civilization. It determines the shape of various communities: the community of marriage, family,

educational and professional communities. The Civilization of Love constitutes the antithesis of the civilization of death. John Paul II addressed his words especially to young people. He asked them to develop an integral concept of human being and proper hierarchy of values in various fields of social life. In the reach teaching of the pope John Paul II the Civilization of Love is bound up with the cult of the Sacred Heart of Jesus.

Ks. dr Eugeniusz Ziemann, sercanin, wykładowca teologii duchowości SCJ w WSM Księży Sercanów w Stadnikach; członek Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości i Polskiego Towarzystwa Teologicznego, autor licznych publikacji z teologii duchowości i kultu Najśw. Serca Jezusowego.

e-mail: eugenio@kr.onet.pl